

БІОГРАФІЧНІ СТУДІЇ

УДК 929Пилишенко:94(477)”19”
<https://doi.org/10.15407/ub.20.240>

*Тарас Степанович ВІНЦКОВСЬКИЙ,
доктор історичних наук,
професор кафедри історії України
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
(Одеса, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-3807-5502>
e-mail: taras.ist@gmail.com*

ВАСИЛЬ ПИЛИШЕНКО: НАРИС БІОГРАФІЇ ЧЛЕНА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У статті досліджується біографія військового моряка, активного учасника Української революції 1917–1921 рр., урядовця УНР Василя Пилишенка. Проаналізовано наукову спадщину з теми, вивчено широкий комплекс джерел, частина яких запроваджується в науковий обіг уперше. На основі евристичної роботи автор дійшов висновків про роль В. Пилишенка в організації національних парамілітарних утворень в Одесі, його участь у діяльності урядових структур УНР, у громадсько-політичному житті української громади Волині. Фрагментарно висвітлюється життя В. Пилишенка після міграції до США.

Ключові слова: Василь Пилишенко, Поділля, Чорноморський флот, Одеса, УНР, США.

Автори колективної монографії «Чорноморська хвиля Української революції», працюючи над біографіями окремих діячів, зіштовхнулися з традиційною для багатьох сюжетів проблемою. Вона пов'язана з розпорошеністю та фрагментарністю джерел, що суттєво ускладнило повноцінну реконструкцію життєпису акторів революційної епохи. До таких діячів належав військовий моряк Василь Пилишенко, участь якого в подіях столітньої давнини довелося поєднати з фрагментами діяльності іншого «подвижника революційного поступу в українському війську» — прапорщика Петра Вербицького [15, с. 171–184].

Прикметно, що майже до остаточного завершення роботи над текстом нам достеменно не було відоме правильне написання прізвища

одного з героїв дослідження, поаяк у літературі й джерелах він фігурував і як Пілішенко, і як Пелішенко [8, с. 61, 65, 70]. В одній із попередніх праць також зверталася увага й на той факт, що на кораблях Російського імператорського флоту служив офіцер Михайло Васильович Пілішенко [2, с. 22], що за браком інформації на той час давало підстави розмірковувати або про можливу ідентифікацію двох різних осіб, або про хибний друк у відповідних документах ініціалів військовослужбовців. Тим більше жодної згадки про нього/них нам не вдалося відшукати в енциклопедіях та довідкових виданнях, зокрема й спеціалізованих, В. Верстюка і Т. Осташко [1], Я. Тинченка [10; 11]. Єдиним винятком стала розвідка запорізького автора І. Гриценка [5], але вона була оприлюднена дещо пізніше, і до неї не увійшли матеріали з «Чорноморської хвилі Української революції» [4, с. 19]. Згодом доопрацьований фрагмент про В. Пилишенка був уміщений у науково-популярному виданні [6, с. 192–198]. Інші праці, присвячені цьому діячу революційного періоду, нам невідомі.

Ключовим моментом у з'ясуванні ономастичних характеристик стало звернення до україномовних видань Північної Америки, де вміщувалася різноманітна інформація про відомих представників діаспори, до яких належала родина В. Пилишенка, котрий тоді залишався єдиним ветераном українських військово-морських сил, що брав участь у революції [9, с. 22]. Вихід у світ згаданої монографії спричинився до подальших приємних несподіванок та дослідницьких перспектив, адже автора тексту відшукала онука героя розповіді К. Колцьо, яка походить із Рочестера (штат Нью-Йорк, США) і працює у Весліанському університеті (Wesleyan University). Оскільки вона із робочими й приватними візитами часто відвідувала Україну, то в один з таких приїздів нам вдалося особисто познайомитися в Одесі, а в телефонному режимі поспілкуватися з її батьком й сином В. Пилишенка — Володимиром (Мірком). Зустріч із професором Вол. Пилишенком, відомим у США художником-графіком ¹, відбулася влітку 2018 р. у Львові. Невимушена бесіда мала й практичний результат, оскільки Вол. Пилишенко передав копії частини особистого архіву, за допомогою яких можна доповнити і скоригувати біографію Вас. Пилишенка.

Отже, мета нашої розвідки — розширити знання про життєвий шлях одного з активних учасників Української революції в Одесі,

¹ Навесні 2019 р. у Дніпрі з ініціативи міського голови Б. Філатова відбулися громадські слухання щодо створення Бібліотеки української діаспори імені сенатора Джона Маккейна. Більшу частину з 5 тис. одиниць подарував закладу Вол. Пилишенко (*День*. 2019. 10 травня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/100519-gromadskist-dnipra-pidtrymala-stvorennya-biblioteku-imeni-dzhona-makkeyna> (дата звернення: 06.02.2020)).

члена Центральної Ради В. Пилишенка. Цьому має слугувати реалізація таких дослідницьких завдань: переосмислити наявний науковий доробок, проаналізувати нові джерела особового походження, сформулювати струнку схему біографії зазначеного діяча.

Дата і рік народження В. Пилишенка й досі викликають розбіжності. В одних випадках, наприклад у газетах «Народна воля»² і «Times Union»³, зазначається 13 (1) січня 1889 р. або просто 1889 р. [6, с. 192], в інших — 1891 р.⁴ Навіть у двох версіях автобіографії, написаних 14 квітня 1965 р. і 18 грудня 1971 р., знаходимо різні роки. Автор писав, що побачив світ у с. Мухівці Брацлавського повіту Подільської губернії, відповідно, 13 (1) січня 1891 р. і 1890 р. У шлюбній метриці натрапляємо альтернативні дату та місце народження — 14 (2) січня 1891 р. у Немирові⁵. Вважаємо, що місцем народження все-таки слід вважати Мухівці поблизу Немирова, а рік народження 1891 р., оскільки в некролозі його вік прив'язувався до зазначеної цифри⁶. За словами Вол. Пилишенка, народження четвертого сина на свято Василя Великого викликало в батька Михайла і мами Агафії своєрідну колізію, адже вони одного зі старших синів вже назвали Василем. Вони прийняли рішення не відступати від традиції іменувати дітей на честь відповідного святого, лише дещо скоригували ім'я на Василько. Позаяк усі чотири брати мали стосунок до морської справи, а в офіційні документи вписували лише повну назву імені, то дослідники мають перспективи мати справу відразу з двома Василями Михайловичами Пилишенками, хоча доля старшого Василя залишається невідомою.

Герой нашої оповіді освіту отримав у Немирівській гімназії, а 1912 р. його мобілізували до Російського імперського флоту [9, с. 22]. Спочатку юнак проходив підготовку на Чорному морі, у 1913 р. його відправили до старшинської школи в Санкт-Петербурзі. Із жовтня 1913 р. до 28 лютого 1914 р. у складі команди крейсера «Росія» взяв участь в одному із закордонних походів кораблів флоту до США. Шлях ескадри проліг через Німеччину, Великобританію, Францію, острів Мадейру, Азорські острови, Ямаїку (м. Кінгстон). Місцем призначення в Сполучених Штатах став Ньюпорт (штат Вірджинія). Північна Америка справила незабутнє враження на 24-річного В. Пилишенка, бо моряки часто бували на березі «...і купували там різні ласощі, по дешевших цінах, як в Росії». Очевидно, ще більші емоції

² *Народна Воля* (Скрентон). 1977. 15 грудня.

³ *Times Union* (Rochester, N.Y.). 1989. July 25.

⁴ *The Brockport Post* (USA). 1989. July 25.

⁵ Особистий архів В. Пилишенка.

⁶ *Свобода* (Нью-Йорк). 1989. 18 липня.

переповнювали трьох матросів, котрі вирішили назавжди залишитися в США і не повернулися на борт судна ⁷.

Для В. Пилишенка реалії довоєнного життя передбачали складання іспиту і продовження служби в складі екіпажу панцерника «Синоп», що ніс вахту на Севастопольському рейді. Запорізький автор звернув увагу, що приблизно тоді ж до флоту мобілізують одного з братів — Михайла. Йому випало служити на мінному загороджувачі «Бештау», із портом приписки в Одесі [6, с. 192–193]. Указана репліка пояснює ту особливість, що в одному з документів періоду революції М. Пилишенка, станом на 14 (1) грудня 1917 р., подавали водночас і як боцмана «Синопу», і як електротехніка «Салгіру», і як члена виконкому Одеської української морської ради (далі — ОУМР) ⁸. Вочевидь, у відповідний текст закралася помилка, а насправді йшлося про обох Пилишенків, котрі служили на цих суднах.

За словами І. Гриценка, восени 1914 р. брати Пилишенки пройшли бойове хрещення під час активізації воєнних дій на Чорному морі з боку флотів Німецької та Османської імперій. У 1916 р. «Синоп» передислокували із Севастополя до Одеси, тут розташувався штаб Дунайської флотилії, що охороняла північно-західне узбережжя Чорного моря [6, с. 193]. Саме в Одесі В. Пилишенко довідався про повалення царату. Наразі достеменно невідомо, коли він став членом УСДРП [13, с. 393] і севастопольського гуртка «Кобзар» [6, с. 193], але нарративні джерела повідомляють, що боцман «Синопу» з перших днів Української революції долучився до громадсько-політичної діяльності. Зокрема, під час проведення одного з перших віче української громади Одеси, яке відбулося 1 квітня (19 березня) 1917 р., військовий моряк виступив із промовою, у якій порівнював старий і новий лад, закликав матросів і солдатів українського походження до праці на користь рідної землі ⁹. Окрім цього, В. Пилишенко входив до Одеської ради робітничих депутатів та представників армії й флоту ¹⁰, став головою судового комітету «Синопу». Разом із В. Чехівським та І. Романченком

⁷ Особистий архів В. Пилишенка.

⁸ ЦДАВО України, ф. 1705 (Штаб Одеської військової округи), оп. 1, спр. 6 (Телеграфні розпорядження Центральної ради і головного командуючого Румунським фронтом про об'єднання Південно-Західного і Румунського фронтів в Український та невиконання наказів головнокомандуючого Криленка і представників радянської влади. Про формування українських національних військових частин і визнання Центральної Ради. Універсал Центральної Ради і списки членів Одеського виконавчого комітету ради Солдатських депутатів 9 листопада і Військового комітету 31 березня), арк. 125.

⁹ *Одесский листок*. 1917. 20 марта.

¹⁰ Держархів Одеської області, ф. Р-3829 (Одеська рада робітничих депутатів і представників армії флоту), оп. 1, спр. 54, арк. 3, 27.

був делегатом від одеського осередку на Всеукраїнському з'їзді УСДРП, який відбувався в Києві протягом 16–18 (3–5) квітня 1917 р.¹¹ Активну участь молодшого офіцера в подіях початку революції підтверджував у своїх споминах інженер з Одеси Г. Гришко: «Далі вже почався рух серед моряків, од яких був у нас членом Ради мічман Пелешенко чи Пелішенко, добре не пам'ятаю» [7, с. 186].

Не дивно, що саме В. Пилишенка військові моряки Чорноморського флоту делегували для участі в роботі Всеукраїнського національного конгресу. Уже 19 (6) квітня, у перший день роботи конгресу, голова Центральної Ради М. Грушевський окремо виділив прибуття на захід представника Чорноморського флоту «матроса»¹² В. Пилишенка», котрий делегувався від команди броненосця «Синоп» і посів почесне місце у президії форуму. Під час привітального слова той сказав, що всі українці цього флоту дали слово активно підтримувати «українські інтереси» [12, с. 53]. Через десятиліття мічман В. Пилишенко детальніше переповідав свій виступ: «Високий Конгресе! Українці-Чорноморці, які послали мене на Конгрес, наказали мені передати Вам щирий привіт! (Ці слова викликали бурю оплесків). Чорноморці також доручили мені передати Вам запевнення, що вони будуть боронити волю України активно! (На залі овації, оклики «Слава Чорноморцям!»). Чорне море споконвіку належало Україні і воно мусить бути Українським!»¹³. Не дивно, що його кандидатура 21 (8) квітня була затверджена до другого складу Центральної Ради. В. Пилишенко разом з прапорщиком О. Кушем увійшли від Одеського українського військового коша (далі — ОУВК) до українського передпарламенту [12, с. 65], хоча в політичних дискусіях під час проведення сесій Центральної Ради він себе не проявив. Тому до складу Центральної Ради, затвердженого 21 (8) серпня, В. Пилишенко не увійшов [1, с. 210–211].

Посилання на ОУВК потребує певного уточнення, позаяк у номері газети «Нова Рада» від 16 (3) травня 1917 р. вміщено замітку «Звіт про створення Одеського військового коша», де йшлося про його конструювання 9 травня (26 квітня). Насправді процес згуртування військових навколо свого лідера І. Луценка розпочався на місяць раніше [3, с. 107], а вказана дата була лише верхньою хронологічною межею організаційних зусиль. Отже, В. Пилишенко став членом ОУВК до 9 травня (26 квітня), а керівна структура коша, Одеська українська військова рада (далі — ОУВР), взялася за самоорганізацію

¹¹ Особистий архів В. Пилишенка.

¹² У стенограмі військове звання вказано помилково.

¹³ *Народна Воля* (Скрентон). 1977. 8 грудня.

військовослужбовців-українців у межах потужного руху по «українізації російського війська». Позаяк діяльність коша поширювалася на територію Одеської військової округи, Чорноморського флоту і Румунського фронту, то до сфери інтересів керівництва ОУВК належали й військові моряки. А репліку про делегування В. Пилишенка до Центральної Ради від флоту слід сприймати радше як констатацію факту, а не вказівкою до дії [14, с. 259–260].

За пізнішими споминами, він був делегатом одного з двох Всеукраїнських військових з'їздів, що проходили у травні — червні 1917 р., а також делегований на місячні курси політичних наук, організовані в Петрограді з ініціативи російських урядовців. Характеризуючи стан справ в Одесі в 1917 р., В. Пилишенко наголошував вагому роль В. Чехівського, В. Голубовича, І. Липи, І. Луценка, С. Шелухина, Г. Єлчанинова, В. Змієнка, Р. Поплавка, О. Сахно-Устимовича, М. Омеляновича-Павленка, яких називав видатними діячами¹⁴.

До листопада 1917 р. його ім'я зникає з відомих нам джерел різноманітного походження і повертається в контексті подальшої боротьби за спадщину флоту колишньої Російської імперії. ОУВР миттєво відреагувала на заклик Києва негайно приступити до українізації Чорноморського флоту. 14 (1) листопада на загальному зібранні ОУВР під головуванням М. Шевченка представник Балтійського флоту констатував, що на кожному кораблі є десятки українців, організованих радою в Гельсінгфорсі, котрі бажають перевестися на Чорне море. А вже 17 (4) листопада моряки судових команд Одеського рейду на своїх зборах ухвалили створити при ОУВР Одеську українську морську раду в складі 15 осіб. Після додаткових консультацій і виборів вона була сформована на цьому ж зібранні. Її головою став В. Пилишенко, заступником Харченко, писарем Ф. Дзигора [15, с. 179]. Орієнтовно у цей час В. Пилишенко також був комісаром військово-морського порту Одеси¹⁵.

Зростання авторитету В. Пилишенка в політичному середовищі Одеси засвідчили й події грудня 1917 р., коли в місті відбулося перше в період революції збройне протистояння між Червоною гвардією та гайдамаками. Приводом для виступу пробільшовицьких сил стала дискусія щодо перспектив надсилання на землі Облaсті війська Донського армійських підрозділів, позаяк там розгорталася боротьба між частинами генерала О. Каледіна та Ради народних комісарів Росії. Більшість членів ОУВР на своєму засіданні від 12 грудня (29 листопада) підтримали позицію уряду В. Винниченка про невтручання у справи на Дону, що стимулювало Червону гвардію спробувати захопити важливі

¹⁴ Особистий архів В. Пилишенка.

¹⁵ Там само.

об'єкти інфраструктури Одеси, але їхня акція була придушена підрозділами армії УНР. Компромідом стало намагання створити в Одесі коаліційний тимчасовий об'єднаний орган із координаційними функціями в боротьбі з провокаціями та анархією. Із цією метою 15 (2) грудня відбулося спеціальне зібрання ОУВР, курінних, сотенних комітетів і осередків українських соціалістичних партій, на якому присутні дійшли згоди про злиття ОУВР із радами робітничих, солдатських, матроських і селянських депутатів. Цю структуру неофіційно називали «комітетом 10-ти», у якому по 5 осіб представляли кожен зі сторін. Від українського політичного табору до неї увійшли В. Чехівський (від УСДРП), П. Базилевич (УПСР), М. Іванівський (ОУВР), Гудзій (гайдамацький курінь) і В. Пилишенко (ОУМР) [15, с. 179–180].

Про свої функції в «комітеті 10-ти» останній згадував так: «...роботу я почав з того, що зажадав, щоб мені дали три вантажних авта. В кожному повинно бути по чотири скоростріли і по 10 матросів обслуги. На „вахті“ по черзі було одно авто, а інші два „відпочивали“. Якщо з якогось місця телефонували про грабж чи іншого роду безчинство, чергове авто негайно спішило з допомогою. Такі випадки траплялися часто, особливо один був цікавий. Оті дезертири якось натрапили на великий склад французького коньяку. Виламавши двері, стали пробувати коньяк тут же на місці. В скорому часі тих аматорів коньяку зібралася така сила, що я послав туди одне авто, а потім друге. Не було ради, я мусив викликати пожежну команду і тільки холодною водою з брандспойтів удалося розігнати той натовп п'яних людей» [9, с. 26].

Утім, створена інституція залишилася недієвою, відтак перспективи В. Пилишенка перетворитися на повноцінну політичну фігуру загальноміського рівня були примарними. Тим більше, у грудні з нез'ясованих наразі причин відбулася заміна голови ОУМР. Новим очільником морської ради став Ф. Босий [15, с. 182], а його попередник зосередився на інших життєвих справах, про які маємо надто скупу інформацію. На початку 1918 р. внаслідок більшовицького повстання В. Пилишенко залишає Одесу й переїжджає до Херсона, де його ідентифікували як відому постать українських військових структур південного регіону й заарештували. Екс-голова ОУМР провів два тижні в тюрмі, де утримували політичних в'язнів. За його ж словами, місцеві патріоти України підготували план утечі В. Пилишенка, який передбачав організацію нападу на в'язницю. Але в останній момент він зірвався через те, що один з учасників акції не з'явився у відповідний час у потрібному місці. Оскільки тюремна адміністрація запідозрила певну діяльність навколо закладу, то негайно перевела важливого арештанта до іншого корпусу, який призначався для кри-

мінальних злочинців. Там колишнього військового моряка утримували найімовірніше аж до початку квітня 1918 р., доки в Херсон вступили війська країн Четвертого союзу¹⁶.

Згадуючи цей період своєї біографії, В. Пилишенко зазначав, що, вийшовши на волю, він відразу отримав призначення головного крайового комісара Херсонської, Таврійської і Катеринославської губерній С. Комірного на посаду повітового комісара Єлисаветградського повіту Херсонської губернії¹⁷. Але в новому для себе статусі адміністратор перебував зовсім недовго, бо Херсонський губернський комісар Г. Нянчур, котрий офіційно приступив до виконання своїх обов'язків 20 квітня 1918 р., у своєму першому наказі по губернії, у якому містилася низка пунктів, що роз'яснювали нові принципи діяльності місцевих органів влади УНР, призначив іншого керівника Єлисаветградського повіту. На тимчасових умовах ним став Г. Дахно¹⁸. А мічман В. Пилишенко, згідно з наративними джерелами, відбув до Севастополя, де 29 квітня 1918 р. взяв участь у піднятті українського прапора на щоглі «Синопу»¹⁹.

У період гетьманської Української Держави В. Пилишенко працював інспектором-контролером Хлібного бюро Подільської губернії. Під час антигетьманського повстання став заступником голови Головного інспектора військ УНР²⁰. У 1919 р. перебував на службі урядів Української республіки, переміщався разом із ними до західного регіону країни залежно від зміни лінії фронту в умовах російсько-української війни. У Станіславі був призначений членом Законодавчої державної комісії комісарів УНР. У серпні 1919 р. українська армія розпочала наступ проти денікінців на одеському напрямку, а В. Пилишенко одержав посаду комісара Одеського повіту. Утім, до головного пункту призначення українські підрозділи не добралися, тому адміністратор не встиг розпочати виконання своїх обов'язків. Відступаючи на захід республіки разом з частинами Дієвої армії УНР, урядовець у листопаді 1919 р. на станції Деражня (нині в Хмельницькій області) потрапив у полон до Сімферопольського офіцерського полку Збройних сил Півдня Росії. Доля полоненого мала вирішитися в радикальний спосіб, який В. Пилишенко описував так: «Мене тоді вночі вивели в поле троє озброєних вояків, щоб розстріляти, але я чудом

¹⁶ Особистий архів В. Пилишенка.

¹⁷ Там само.

¹⁸ *Херсонские губернские ведомости*. 1918. 30 апреля.

¹⁹ *Народна Воля* (Скрентон). 1977. 8 грудня.

²⁰ За дослідженням І. Гриценка — заступник голови Головного інформаційного бюро армії УНР [6, с. 195].

врятуватися. Після того я подався в свою рідну околицю в район міста Немирова»²¹.

Повернувшись до рідного села, В. Пилишенко залишився дієвим учасником складних і почасти трагічних епізодів революції, коли наявність значної частини людей зі зброєю нівелювала цінність життя пересічних мешканців, особливо якщо державні інституції виявлялися зруйнованими. Елемент випадковості міг стати як загрозливим, так і рятівним чинником для багатьох громадян, навіть коли вони залишалися пасивними глядачами історичної драми. Така ситуація була характерною для більшості регіонів України в 1919–1920 рр., а один з епізодів потрапив до автобіографії досліджуваної постаті. Наведемо його з несуттєвою коректурою: «...до мого батька приїхала делегація від єврейської громади м. Немирова з проханням, щоб я їх рятував, бо отаман повстанців хоче зробити погром. Я зараз же з ними поїхав і вмовив отамана Волинця²² не робити того, і він, взявши якусь там грошову нагороду, вернувся до Гайсина, не заподіявши жодної шкоди в Немирові»²³.

Змальований епізод став мотивацією для створення в Немирові Комітету охорони порядку в місті. Аналогічна структура планувалася в Гайсині, що розташовувався в кількох десятках кілометрів від Немирова і де теж відчувався брак влади. Але одночасне охоплення Гайсином військовослужбовцями 286-го піхотного полку Червоної армії й прибуття до міста В. Пилишенка призвело до чергового арешту останнього. Неминучої страти вдалося уникнути завдяки випадковості, оскільки командиром полку виявився його односелець і шкільний товариш Омудевич, син священика, що мав парафію в Мухівцях. Автобіографія колишнього моряка інформує про ще один критичний епізод у низці трагічних і щасливих випадковостей. Позаяк вказаний полк незабаром залишив Немирів, рухаючись у район Жмеринки, то экс-чиновник УНР залишився без опіки. Відтак комісар міста невдовзі віддав наказ заарештувати В. Пилишенка «...з наміром розстріляти — і знову я чудом врятувався»²⁴.

Отже, тезу про те, що він був учасником Першого зимового походу Армії УНР [6, с. 195], ставить під сумнів сам автор споминів. У цьому

²¹ Особистий архів В. Пилишенка.

²² Мабуть, ідеться про Ананія Волинця (1894–1941), який у 1919 р. був організатором і керівником повстанського руху на Гайсинщині, Брацлавщині й Немирівщині, командир Гайворонського полку армії УНР, підполковник (*Енциклопедія історії України. Т. 1 : А–В / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2003. С. 605*).

²³ Особистий архів В. Пилишенка.

²⁴ Там само.

ж контексті варто звернути увагу й на наступну репліку В. Пилишенка, де колишній військовий стверджував про повернення на державну службу після опанування Правобережною Україною підрозділами польської та української армій наприкінці весни 1920 р.: «...дійшла чутка, що в Винниці Український Уряд. Я зараз подався до того Уряду за інформацією...» Отримавши відповідні інструкції, він приступив до виконання доручень на посаді «Представника Українського Уряду при командуванні військ польських», зокрема 6-ї армії (командир — генерал В. Івашкевич), з правом відновлювати систему адміністративної влади УНР в тих місцевостях, які звільняли від більшовиків. За його словами, ще одним завданням стало вирішення можливих непорозумінь між місцевим населенням і польськими військовими ²⁵.

Невдала польсько-українська військова кампанія проти армій більшовицької Росії фактично унеможливлювала перспективи В. Пилишенка мешкати на теренах рідного Поділля, позаяк він міг стати об'єктом репресій з боку чинної влади. Відтак влітку 1920 р. урядовець вирушив до Станіслава, де затримався протягом певного проміжку часу, виконуючи визначені для нього з боку уряду УНР «особливі доручення». Згодом (або після підписання перемир'я 12 жовтня 1920 р., або внаслідок укладення Ризького мирного договору 18 березня 1921 р. між Польщею та РСФРР) подолянин, у статусі «уповноваженого від міністерства з дотримання законності й порядку переходу» переїхав далі на захід, опинившись у місті Мелець (нині в Підкарпатському воєводстві, Польща). Там він короткий проміжок часу опікувався роботою в рамках існування державних інституцій УНР в екзилі, але незабаром, найімовірніше у 1921 р., перебрався на Волинь ²⁶.

Цей період життя колишнього військового моряка реконструював І. Гриценко. Ми доповнимо його окремими епізодами, здебільшого за допомогою документів з особистого архіву досліджуваного діяча. Оселившись на Волині, В. Пилишенко не відійшов від громадсько-політичного життя. У 1922 р. став інструктором й організатором української громади Кременецького повіту Волинського воєводства. Під час виборів до сенату Польщі підтримував «блок національних меншин». Більшу частину часу впродовж 1920–1930-х років мешкав в с. Поромів Володимир-Волинського повіту (нині це Іваничівський район Волинської області). Тут він 21 листопада 1924 р. одружився з місцевою учителькою та організаторкою сільського жіноцтва, донькою священника Порфирія Лопуховича та його дружини Марфи —

²⁵ Особистий архів В. Пилишенка.

²⁶ Там само.

28-річною Галиною. У подружжя народилося двоє синів — Олесь і Володимир (28 липня 1934 р.). Маючи організаторські здібності, В. Пилишенко відкрив споживчу крамницю, заснував «Просвіту» і головував у ній, налагодив передплату українськомовної преси, створив драматичний гурток. Оскільки для вистав не знайшлося відповідного приміщення, то В. Пилишенко побудував будинок на 300 місць. Не забував і про благополуччя родини, купивши землю та звівши власне помешкання. Активна громадська позиція колишнього урядовця УНР і його «невияснена державна приналежність» викликали занепокоєння польської влади, яка була зацікавлена в максимально швидких темпах інтеграції земель із переважаючим українським населенням. Тому напередодні Другої світової війни В. Пилишенка заарештувала поліція, а 6 серпня 1939 р. Волинський повітовий староста прийняв рішення про депортацію підозрілої особи до Варшави [6, с. 195].

Переживши воєнне лихоліття в окупованій столиці Польщі, родина В. Пилишенка в 1945 р. опинилася в таборі для переміщених осіб в Ашафенбурзі (Німеччина). Там він був референтом «суспільної опіки» і головою «Просвіти». Далі шлях родини проліг до США. Василь, його дружина Галина і син Володимир ²⁷ 9 червня 1950 р. оселилися в Рочестері, ставши активними діячами української діаспори, про що детальніше писав І. Гриценко [6, с. 195–197]. Колишній військовий моряк десятки років мешкав у США, відійшовши в засвіти 16 липня 1989 р. На той час він залишався єдиним ветераном українських військово-морських сил, що брали участь у революції ²⁸. За бойові заслуги вже на еміграції (не пізніше 1958 р.) отримав військове звання старшого лейтенанта. Нагороджений Залізним хрестом, Хрестом Симона Петлюри, Воєнним Хрестом УНР, відзначений Хрестом Комбатанта [6, с. 195, 196].

Отже, протягом тривалого проміжку часу постать В. Пилишенка залишалася відомою лише за межами УРСР/України, навіть попри те, що його ім'я фігурувало в одній із перших узагальнювальних праць з історії окресленої епохи, автором якої був Д. Дорошенко. Це суттєво впливало на стан наукової оцінки його ролі в подіях Української революції 1917–1921 рр. Перші спроби сформувавши матрицю політичної біографії військового моряка зробили автори з Північної Америки, котрі в 1960–1980-х роках публікували невеликі розвідки про життєвий шлях старшого лейтенанта флоту УНР здебільшого в українськомовній, інколи в англомовній пресі США. Активний про-

²⁷ Син Олесь залишився в СРСР, загинув у Воркуті.

²⁸ Юнак (Торонто). 1967. Число 4 (квітень). С. 6.

цес переосмислення подій Російської та Української революцій, що охопив більшу частину академічної спільноти на рубежі ХХ–ХХІ ст., не привів до миттєвого залучення В. Пилишенка в списки тих осіб, які стали об'єктами дослідницьких практик. Лише в 2010-х роках одеський та запорізький автори здійснили спробу реконструкції біографії урядовця УНР, поступово вводячи до наукового обігу нові джерела. Суттєву допомогу в цьому процесі відіграли матеріали особистого архіву В. Пилишенка та його сина Володимира, які заповнили окремі лакуни в змалюванні політичного портрета діяча. Вони також засвідчили, що частина документів може зберігатися в архівосховищах Польщі.

Аналіз наявної наукової літератури і джерел дають усі підстави зробити висновок, що В. Пилишенко був серед тих осіб, хто з перших днів революції взяв активну участь у згуртуванні української громади Одеси в межах державотворчих процесів. Він долучився до процесу українізації Чорноморського флоту, був членом Центральної Ради, делегатом партійних та професійних з'їздів, входив до різноманітних комітетів, створюваних у революційну епоху, обіймав адміністративні посади в структурах урядів УНР протягом 1918–1921 рр. Вийшовши у відставку, продовжував здійснювати подвижницьку діяльність на ниві громадсько-політичної та культурницької самоорганізації українського населення Волині, де він мешкав у міжвоєнний період. Решту життя провів у США, залишаючись активістом української діаспори Північної Америки.

1. Верстюк В. Діячі Української Центральної Ради : біогр. довід. / В. Верстюк, Т. Осташко ; НАН України. – Київ, 1998. – 256 с.
2. Вінцовський Т. Українські мілітарні формування в Одесі в добу Центральної Ради (березень 1917 — квітень 1918 рр.) : наук.-попул. нариси / Т. Вінцовський, Є. Джумига, А. Мисечко. – Одеса : Фенікс, 2010. – 154 с.
3. Вінцовський Т. Іван Митрофанович Луценко (1863–1919): український націєтворець / Т. Вінцовський, О. Музичко. – Київ : Гамазин, 2013. – 352 с.
4. Гриценко І. Василь Пилишенко — останній ветеран фльоти УНР / Ігор Гриценко // Свобода. – 2012. – № 26–27. – С. 19.
5. Гриценко І. Забуті герої українського флоту / Ігор Гриценко // Морська держава. – 2012. – № 2. – С. 43–46.
6. Гриценко І. В. Український Державний Флот в 1917–1919 рр.: історія його становлення, військово-політичної боротьби та занепаду / І. В. Гриценко. – 2-е вид., допов. – Київ : Видавець Олег Філюк, 2018. – 228 с.
7. Гришко Г. 1917 рік в Одесі. (Спомини з часів визвольних змагань) / Г. Гришко // Розбудова нації. – 1930. – Число 5–6. – С. 128–135 ; Число 7–8. – С. 178–187 ; Число 9–10. – С. 237–245 ; Число 11–12. – С. 281–292.

8. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. : в 2 т. Т. 1 : Доба Центральної Ради / Дмитро Дорошенко ; упоряд. К. Ю. Галушко. – Київ : Темпора, 2002. – 320 с.
9. Пилишенко В. Чорноморці в Українській Революції / В. Пилишенко // Альманах Українського народного союзу на 1977 рік. – Джерсі-Сіті ; Нью-Йорк : Свобода, 1977. – С. 22–28.
10. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Кн. 1 / Ярослав Тинченко. – Київ : Темпора, 2007. – 536 с.
11. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Кн. 2 / Ярослав Тинченко. – Київ : Темпора, 2011. – 424 с.
12. Українська Центральна Рада: документи і матеріали : у 2 т. Т. 1 : 4 березня — 9 грудня 1917 р. / упоряд.: В. Ф. Верстюк [та ін.]. – Київ : Наукова думка, 1996. – 591 с.
13. Українська Центральна Рада: документи і матеріали : у 2 т. Т. 2 : 10 грудня 1917 р. — 29 квітня 1918 р. / упоряд.: В. Ф. Верстюк [та ін.]. – Київ : Наукова думка, 1997. – 422 с.
14. Український національно-визвольний рух: березень — листопад 1917 року : документи і матеріали / упоряд. В. Верстюк [та ін.]. – Київ : Видавництво Олени Теліги, 2003. – 1024 с.
15. Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр. : монографія / Т. С. Вінцовський, О. Є. Музичко, В. М. Хмарський, А. І. Мисечко, Т. Г. Гончарук ; відп. ред. В. М. Хмарський. – Одеса : ТЕС, 2011. – 586 с.

REFERENCES

1. Verstiuk, V., & Ostashko, T. (1998). *Ditachi Ukrainskoi Tsentralnoi Rady* [Figures of the Ukrainian Central Council]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
2. Vintskovskiy, T., Dzhumyha, Ye., & Mysechko, A. (2010). *Ukrainski militarni formuvannia v Odesi v dobu Tsentralnoi Rady (berezen 1917 – kviten 1918 rr.)* [Ukrainian militia units in Odesa in the days of the Central Rada (March 1917 – April 1918)]. Odesa, Ukraine: Feniks. [In Ukrainian].
3. Vintskovskiy, T., & Muzychko, O. (2013). *Ivan Mytrofanovych Lutsenko (1863-1919): ukrainskyi natsiietvorets* [Ivan Lutsenko (1863-1919): Ukrainian building a nation]. Kyiv, Ukraine: Hamazyn. [In Ukrainian].
4. Hrytsenko, I. (2012). Vasyl Pylyshenko – ostannii veteran floty UNR [Vasyl Pylychenko is the last veteran of the UNR fleet]. *Svoboda*, 26-27, 19. [In Ukrainian].
5. Hrytsenko, I. (2012). Zabuti heroi ukrainskoho flotu [Forgotten Heroes of the Ukrainian Navy]. *Morska Derzhava*, 2, 43-46. [In Ukrainian].
6. Hrytsenko, I. V. (2018). *Ukrainskyi Derzhavnyi Flot v 1917-1919 rr.: istoriia yoho stanovlennia, viiskovo-politychnoi borotby ta zanepadu* [Ukrainian Navy in 1917-1919: history of its formation, military-political struggle and decline] (2nd ed.). Kyiv, Ukraine: Vydavets Oleh Filiuk. [In Ukrainian].
7. Hryshko, H. (1930). 1917 rik v Odesi (Spomyny z chasiv vyzvolnykh zmahhan) [1917 in Odesa (Memories from the time of the liberation contest)]. *Rozbudova Natsii*, 5-6, 128-135; 7-8, 178-187; 9-10, 237-245; 11-12, 281-292. [In Ukrainian].

8. Doroshenko, D. (2002). *Istoriia Ukrainy 1917-1923 rr. T. 1: Doba Tsentralnoi Rady* [History of Ukraine 1917-1923. Vol. 1: The era of the Central Council] (K. Yu. Halushko, Comp.). Kyiv, Ukraine: Tempora. [In Ukrainian].
9. Pylyshenko, V. (1977). Chornomortsi v ukrainskii revoliutsii [The Black Sea Fleet in the Ukrainian Revolution]. In *Almanakh Ukrainiskoho Narodnoho Soiuzu na 1977 rik* [Almanac of the Ukrainian National Association for the year 1977] (pp. 22-28). Jersey City, NJ; New York, NY: Svoboda. [In Ukrainian].
10. Tynchenko, Ya. (2007). *Ofiterskyi korpus Armii Ukrainiskoi Narodnoi Respubliky (1917-1921). Kn. 1* [Officer Corps of the Army of the Ukrainian People's Republic (1917-1921). Vol. 1]. Kyiv, Ukraine: Tempora. [In Ukrainian].
11. Tynchenko, Ya. (2011). *Ofiterskyi korpus Armii Ukrainiskoi Narodnoi Respubliky (1917-1921). Kn. 2* [Officer Corps of the Army of the Ukrainian People's Republic (1917-1921). Vol. 2]. Kyiv, Ukraine: Tempora. [In Ukrainian].
12. Verstiuk, V. F. et al. (Comps.). (1996). *Ukrainska Tsentralna Rada: Dokumenty i materialy: u 2 t. T. 1*. [Ukrainian Central Council: Documents and materials: vols. 1-2] (Vol. 1). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].
13. Verstiuk, V. F. et al. (Comps.). (1997). *Ukrainska Tsentralna Rada: Dokumenty i materialy: u 2 t. T. 2*. [Ukrainian Central Council: Documents and materials: vols. 1-2] (Vol. 2). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].
14. Verstiuk, V. et al. (Comps.). (2003). *Ukrainskyi natsionalno-vyzvolnyi rukh: Berezen – lystopad 1917 roku: Dokumenty i materialy* [Ukrainian National Liberation Movement: March – November 1917: Documents and Materials]. Kyiv, Ukraine: Vydavnytstvo Oleny Telihy. [In Ukrainian].
15. Vintskovskiy, T. S., Muzychko, O. Ye., Khmarskyi, V. M., Mysechko, A. I., & Honcharuk, T. H. (2011). *Chornomorska khvylya Ukrainiskoi revoliutsii: providnyky natsionalnoho rukhu v Odesi u 1917-1920 rr.* [The Black Sea Wave of the Ukrainian Revolution: Leaders of the National Movement in Odesa in 1917-1920] (V. M. Khmarskyi, Ed.). Odesa, Ukraine: TES. [In Ukrainian].

Стаття надійшла 24.09.2020 р.

Taras VINTSKOVSKYI, Doctor of Historical Sciences, Professor, History of Ukraine Department, Odessa I. I. Mechnikov National University (Odessa, Ukraine).

Vasyl Pylyshenko: Essay of the biography of a member of the Central Council.

The article examines the biography of a sailor, an active participant in the Ukrainian Revolution of 1917-1921, Vasyl Pylyshenko. Based on the heuristic work, the author concluded that for a long time the figure of V. Pylyshenko remained known only out off the USSR/Ukraine, which significantly affected the state of scientific assessment of his role in the events of the Ukrainian Revolution of 1917-1921. To form a matrix of the sailor's political biography was made by authors from North America, who in the 1960s and 1980s published small investigations into the life of a senior lieutenant in the UPR fleet, mostly in the Ukrainian-language, sometimes English-language, USA press.

It is proved that the active process of rethinking the events of the Russian and Ukrainian revolutions, which covered most of the academic community at the turn of the 19th-21st centuries, did not lead to the immediate inclusion of V. Pylyshenko in the lists of those who became objects of research practices. Only in 2010 authors from Odesa and Zaporizhzhya attempted to reconstruct the biography of the UPR government official, gradually introducing new sources into scientific circulation. Significant assistance in this process was played by the materials of the personal archives of V. Pylyshenko and his son Volodymyr, which filled some gaps in the depiction of the political portrait of the studied figure.

According to the results of the research, it was established that V. Pylyshenko was one of those people who took an active part in uniting the Ukrainian community of Odesa within the state-building processes from the first days of the revolution. He joined the process of Ukrainization of the Black Sea Fleet, was a member of the Central Council, a delegate to party and professional congresses, was a member of various committees created during the revolutionary era, held administrative positions in the governments of the UPR during 1918-1921. After retiring, he continued to carry out ascetic activities in the field of socio-political and cultural self-organization of the Ukrainian population of Volyn, where he lived in the interwar period.

Key words: Vasyl Pylyshenko, Podillia, Black Sea Fleet, Odesa, Ukrainian People's Republic, USA.